

Джордж Рига та Славомір Мрожек: спільне і відмінне

Статтю присвячено вивченню принципів побудови п'єс у добу постмодернізму. Увагу зосереджено на творчості канадського митця Джорджа Риги та польського драматурга Славоміра Мрожека. Розглянуто особливості художньої інтерпретації тексту та образів у п'єсах «Лист до мого сина» і «Танго».

Ключові слова: поетика драми, новаторство, «театр абсурду», ретроспекція, Джордж Рига, Славомір Мрожек.

Постановка наукової проблеми та її значення. У другій половині ХХ ст. світова література зазнала помітних трансформацій порівняно з попереднім періодом, тому її назвали постмодерністською. Постмодернізм як словесно-художнє явище – еkleктика різноманітних світоглядних, естетичних, жанрово-стилістичних тенденцій, механічне поєднання різнорідних та протилежних поглядів, ідей, стилів і художніх форм. Він являє собою безперервний процес одночасного розкладу й перетворення в межах безлічі мистецьких, культурних та інтелектуальних традицій. Цілісність, логічна впорядкованість, певна система критеріїв та естетичних цінностей не визначають постмодернізм як явище [1, с. 244]. Постмодернізм схильний до поєднання різних стилів та напрямів. Його література вдається до різноманітних прийомів (монтаж, колаж, інтертекстуальність тощо) та словесних форм вираження, які формують стилістичну палітру напрямку. У постмодерністському літературному тексті існує безперервний зв'язок та неоднорідність елементів. Вони утворюють різноманітну множинність, текстуальні відгалуження, які певним чином структуруються за паралельним принципом до інших частин тексту. Децентралізація та варіативність нових художніх значень являють собою суттєві характеристики постмодерністських текстів.

Взаємодія узвичаєного та нового – це один із універсальних законів розвитку літератури. Ця взаємодія завжди суперечлива, конфліктна, проявляє себе як єдність протилежностей. Нове неминуче виростає із наявного і, відкидаючи, руйнуючи його, несе в собі модифіковані ознаки, переростає в нову якість. У літературі попереднє надбання є основою для нових пошуків та відкриттів [1, с. 246]. У літературному розвитку традиція тільки тоді продуктивна, коли реалізується у творчому переосмисленні. Спираючись на традиції, письменник здобуває енергію для творення якісно нових художніх цінностей, позиціонує себе як новатор. Новаторство – це оновлення літератури, яке проявляється у формуванні нових засобів зображення, виникненні жанрових та стильових різновидів, образів, нової концепції осмислення життя. Характерною особливістю новаторства є оригінальність. Будь-який письменник намагається написати твір так, щоб він не був схожий на жоден інший, розповісти у своєрідній манері, яку не використовував до нього ніхто.

Новаторство може стосуватися й окремих аспектів літературного життя, змін у жанротворенні, образотворенні, формальних засобів та ін. Зв'язок традицій та новаторства – це неодмінна передумова літературного розвитку [1, с. 248].

Поетика – наука про систему зображувально-виражальних засобів у письменстві та будову літературних творів. Сучасна інтерпретація поетики полягає у відокремленні її від теорії літератури, сприйнятті як частини літературознавства, що вивчає конкретні елементи твору (композицію, поетичне мовлення, версифікацію). Для узгодження дефініцій Г. Клочек пропонує застосовувати щодо поетики як внутрішньоорганізованої цілісності такі основні «постійні смисли»: художність, система творчих принципів, художня форма, цілісність та системність, а також майстерність письменника. Порівняно з теорією літератури поетика більш зосереджена на вивченні, крім конкретних сегментів твору (композиція, поетичне мовлення, версифікація тощо), ще й системи художніх принципів літературних тенденцій, творчості певного поета, стосується не лише об'єктивних властивостей певних текстів, а і їх рецепції, постаючи водночас об'єктом та суб'єктом дослідження. Залежно від окресленої площини аналізу за основу дослідження може обиратися поетика стилю, жанру, діяльності певної школи чи угруповання, творчого доробку окремого автора тощо. Отже, йдеться про загальну поетику, що висвітлює можливі способи художнього задуму письменника та закони поєднання різних засобів залежно від жанру, виду чи роду літератури, які можуть бути класифіковані на різних рівнях творчої роботи між задумом та втіленням твору. Поетика ставить за мету – розкрити творчу лабораторію письменника від задуму до остаточного втілення художнього твору відповідно до авторської волі,

виявити всі можливі рівні тексту, поєднавши використання відповідних текстологічних, палеонтологічних, деконструктивістських методик та герменевтичних підходів [2, с. 233].

Мета статті – показати спільність і відмінність у новаторстві побудови п'єс Джорджа Риги та Славоміра Мрожека крізь призму доби постмодернізму.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У канадській літературі, яка стрімко почала розвиватися в епоху постмодернізму, відбувається активна взаємодія словесних родів, пошук нових форм художнього мислення та відтворення, перегляд літературних канонів. Розмивання меж між родами, практикування міжродових форм, синтез властивостей епосу, лірики та драми – це лише невеликий перелік своєрідності та нововведення у літературі Канади.

Канадська література досить молода у своєму літературному та історичному розвитку. Незважаючи на це, вона має широкий діапазон проблемного, тематичного та жанрового художнього розмаїття. З пожвавленням соціальних та духовних процесів у Канаді її література збагатилася новими ідеями та жанрами, досягла художньої зрілості. Атмосфера канадської літератури сьогодні визначає прагнення до самоствердження, до втілення найгостріших тем сучасності, нових стереотипів канадської реальності в нових художніх формах, зокрема в драматургії [4].

Канадська драматургія є неоднозначним та цікавим явищем у сучасному літературознавстві. «Канадський драматург» – поєднання цих слів звучить не логічно, неначе «панамський хокеїст або ліванський хутрянний мисливець» [5]. Новаторство та оригінальність канадської драматургії полягає у виникненні нових тематичних, жанрових та стилістичних різновидів порівняно з драматургіями, які мають глибшу літературну історію.

Дія у драмах є водночас зовнішньою та внутрішньою. Усі події та вчинки героїв відбуваються завдяки психологічному напруженню та підтексту, які переростають у монологи та репліки. У драмах відбуваються зіткнення зовнішніх і внутрішніх сил героїв, які живуть у «власному світі» та байдуже ставляться до суспільства, яке їх оточує.

На думку літературознавця У. Толмена, герой у канадських драмах зображений самотнім та відчуженим. Особистість не готова прийняти самотність, через це вона проявляє бунтівне почуття. Однак герой бунтує лише у вузькому, власному світі [3, с. 47]. Для драматурга герой не є узагальненим типом людини, він являє собою неординарну особистість. У центрі драми – внутрішній психологізм героїв.

Популярними стають нові жанри – соціальна, політична, психологічна та інтелектуальна драми. Вони виявилися надзвичайно продуктивними та бажаними в канадській драматургії другої половини ХХ ст. Серед усіх канадських драматургів слід відзначити Джорджа Ригу. Його п'єси мають дискусійно-політичний характер. Вони цілком відповідають духові сучасності – вічне протистояння привілейованих верст суспільства з менш привілейованими, робітників і керівників, простих людей і уряду. Сміливість, новаторство та оригінальність драматичних творчих ідей Джорджа Риги пояснюється тим, що він був реалістом свого часу, зумів показати помилкові ідеали тогочасного суспільства та деградацію норм моралі. Драматург тверезо оцінював дійсність та насичував свої п'єси реальним змістом. Таким чином він намагався розкрити суперечності суспільства та прагнув знайти шлях досконалих форм суспільного й приватного життя. Джордж Рига здійснив невеличку реформу в канадській драматургії. Він був переконаний, що сучасна п'єса має ґрунтуватися не лише на зовнішній інтризі, а й на гострих ідейних суперечностях дійсності.

Ще однією із визначальних рис реформи драматургії Джорджа Риги була своєрідність побудови п'єс. У його драмах відбувається постійне наростання напруги дії, розв'язка відкладається до фінальної частини, так званої драматичної катастрофи. Наскрізна дія реалізується через загострення конфлікту, протистояння персонажів, непередбачувану зміну обставин, протистояння внутрішніх і зовнішніх сил героя. Драма Джорджа Риги не є композиційно цілим та монолітним твором. Варто відзначити монтажний стиль тексту, тобто п'єса побудована із неоднорідних частин. Кожна частина характеризує певний відрізок життя героя, важливу роль у цьому відіграє прийом ретроспекції. Він створює хаотичний вимір спогадів (фрагментів), який руйнує цілісність часу та простору у творі. Ретроспективна форма драми Джорджа Риги слугує для викриття таємниць минулого його героя. Воно викривається та аналізується в процесі безпосередньої дії. Це порушує спокійне життя героя. Події сьогодення провокують викриття його минулого. З'ясувавши минуле героя, читач розуміє причину, яка викликала драматичну катастрофу:

«Старий Лена: Якби слова були такими почуттями – вільними та простими як дощ і вітер, як добре було б писати про те, що хочеш сказати! Але це... це ж яка клята праця!!! Я думаю, ці слова Стефан зрозуміє легко. Він освічений чоловік... мій Стефан. Він добре говорить... якщо тільки він знає більше.

Стефан (випливаючи з пам'яті): Я думаю, ти повинен залишити свою ферму, батьку. Я можу знайти тобі квартиру в місті, з кимось будеш жити або...

Старий Лена (злісно пишучи): Мій син легко зрозуміє ці слова... але ці думки дуже важкі для нього!

Стефан (нетерпляче): Тут нічого немає для тебе! Нічого, ти ж знаєш. Глянь – ти продав землю, чому ж ти тримаєшся за будинок та садок? Де зараз твої сусіди? У місті – в квартирах та будинках для престарілих!

Старий Лена (все ще пишучи, але відхилившись від стола): Мій хлопчик завжди все розумів – особливо погані речі! Я ж сказав, почувуюся вже краще!» [пер. наш. – К. І.] [6].

Отже, варто зазначити, що прийом ретроспекції є одним із найважливіших способів новаторського творення драматургії у Джорджа Риги.

Славомір Мрожек – відомий польський драматург кінця ХХ – початку ХХІ ст. Він написав понад 40 п'єс, зокрема «Танго», «Емігранти» та ін. Творчість Славоміра Мрожека конверсійно-гротескна. Вона репрезентує світ спотвореним, іноді навіть абсурдним. Пишменник, послуговуючись пародією, намагався сформулювати принципи, за якими людина має діяти в мікроспільноті або суспільстві. Дуже швидко Славоміра Мрожека почали називати провідним польським митцем, який вміло демаскує, аналізує та відображає абсурдну реальність комунізму. Творчість драматурга була пов'язана здебільшого з політикою. Він порушував вагомі суспільні питання, але й водночас звертався до етики. Славомір Мрожек вважав, що норми людської поведінки найяскравіше проявляються у відносинах з іншою людиною. Вони обумовлені суспільними політичними та культурними обставинами [8].

Джордж Рига розкрив та наповнив новим змістом композицію драми. Використовуючи багатозначність деяких слів, мову автора можна трактувати по-різному. Побудувавши драматичну дію на психологічних образах героїв, Джордж Рига відобразив цим їхню життєву позицію. Кожен із героїв – це підсистема зі своїм конкретно поставленим завданням. Його мова має чітко виражений підтекст, який переконливо та правдиво вказує на його місце в художній побудові п'єси. Головні герої п'єси часто змінюють свій настрій у певних епізодах. Від цього їхня мова стає різкою та агресивною або ж ніжною та м'якою. Така функція не характерна для другорядних або мимовільних дійових осіб. Цим Джордж Рига розподіляє героїв на інтровертів і екстравертів. Незважаючи на усі відмінності та протилежності у мові героїв, усе це утворює єдиний емоційний фон, який характерний лише для п'єси Джорджа Риги.

Герої п'єси Славоміра Мрожека є невідомими уявлень та стереотипів мислення. Найбільше його цікавила людина в суспільному, культурному та звичаєвому «середовищі існування». У своїй творчості Славомір Мрожек порушував таку універсальну проблему, як свобода особистості в сучасній цивілізації. Особливо цікава, на нашу думку, його п'єса «Танго». Конфлікт батьки – діти є основною темою цієї п'єси. Автор розкриває парадокси щоденної реальності, насміхається з наявного у світі порядку. Про героїв Мрожека часто писали, що це маріонетки, шахові фігури, які являють собою прозоре віддзеркалення літературних та суспільних стереотипів [8].

Додавання музики – це сміливий крок Джорджа Риги у побудові постмодерністської п'єси, який наситив її експресією, новизною та психологічним підтекстом: *«Старий Лена сидить за столом та пише листа в блокноті, який використовують школярі для виконання домашніх завдань. Під музику він старанно напише фразу, а потім зітре її. Намагається ще. Обдумує що написати і про що. Лунає український фольклорний танець, який схожий на “Завжди солідарні”. Під кивання голови Лени, він переходить в “О, Канадо”, згодом в “Земля надії та слави”, і закінчується уривками гімну СРСР. Старий Лена стукає по блокноті і лунають уривки “Боже, королеву храни”, які переходять в “The Internationale” в перемішку з “Бойовим гімном республіки”... Але все ж мелодія українського народного танцю заглушує всі інші і вся музика завмирає»* [пер. наш. – К. І.] [6].

Поєднання різних національних пісень – це своєрідне новаторське бачення Джорджем Ригією побудови постмодерністської канадської п'єси.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, модифіковані творчі здобутки Джорджа Риги знайшли власний постмодерний розвиток, заклавши підвалини сучасної канадської драматургії другої половини ХХ ст. Драматург, шукаючи власну ідентичність, наштовхується на ще більшу невизначеність. Усі свої переживання він підсвідомо зобразив у своїх п'єсах. Отже, новаторські погляди Славоміра Мрожека поставили його в ряд із найвідомішими митцями-абсурдистами. Його політичні п'єси – яскраве відображення стереотипів сучасного суспільного ладу.

Оскільки будь-який етап історико-літературного процесу може бути актуалізованим як база подальших філософсько-естетичних пошуків, то цілком закономірно, що і літературна спадщина Джорджа Риги та Славоміра Мрожека потребуватиме більшої уваги. Це, зокрема, стосується літературознавчих студій, що потребують більш ґрунтовного вивчення художнього слова представників постмодерної драматургії ХХ ст.

Джерела та література

1. Білоус П. В. Теорія літератури : навч. посіб. / П. В. Білоус. – К. : Академвидав, 2013. – 328 с.
2. Літературознавча енциклопедія. У 2 т. Т. 2 / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ Академія, 2007. – С. 15, 316.
3. Овчаренко Н. Ф. Англоязычная проза Канады / Н. Ф. Овчаренко. – Киев : Наук. думка, 1983. – 286 с.
4. Овчаренко Н. Ф. Модель ідентичності в канадському літературно-художньому і літературно-критичному контексті : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.04 ; 10.01.01 / Овчаренко Наталія Федорівна ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1996. – 393 с.
5. Ryga G. The Other Plays / George Ryga ; ed. by James Hoffman. – Vancouver : Talonbooks, 2004. – 409 p.
6. Ryga G. The Ecstasy of Rita Joe / George Ryga. – Vancouver : Talonbooks, 1970. – 127 p.
7. Novick J. Washington production of The Ecstasy of Rita Joe / Julius Novick. – New York : New York Times, 1973.
8. Sławomir Mrożek – dramaturg [Elektronowy zasób]. – Reżim dostępu : <http://culture.pl/pl/artukul/slawomir-mrozek-dramaturg>

Коминьярский Илья. Джордж Рига и Славомир Мрожек: общее и отличительное. Стаття посвящена изучению принципов построения пьес в период постмодернизма. Акцентируется внимание на творчестве канадского писателя Джорджа Рыги и польского драматурга Славомира Мрожека. Выясняются особенности художественной интерпретации текста и образов в пьесах «Письмо к моему сыну» и «Танго». Изучается общая проблематика пьес Джорджа Рыги и Славомира Мрожека.

Ключевые слова: поэтика драмы, новаторство, «театр абсурда», ретроспекция, Джордж Рига, Славомир Мрожек.

Kominyaskiy Ilya. George Ryga and Slawomir Mrozhek: General and Different. The article is devoted to the study of principles of construction of plays in the time of postmodernism. The attention is paid to the creations of the Canadian writer George Ryga and Polish playwright Slawomir Mrozhek. The features of artistic interpretation of text and appearances are established in plays “A Letter to My Son” and “Tango”. It’s investigated the general problems of George Ryga and Slavomir Mrozhek plays.

Key words: poetics of the drama, innovation, “theatre of the absurd”, retrospection, George Ryga, Slawomir Mrozhek.

Стаття надійшла до редколегії
11.04.2014 р.

УДК 821.161.2—94.09

Ірина Констанкевич

«Зачарована Десна» як компендіум автобіографічних мотивів прози Олександра Довженка

У статті розглянуто кіноповість «Зачарована Десна» в контексті автобіографічного дискурсу, проаналізовано жанрові й стильові особливості художньої автобіографії. Зосереджено увагу на автопсихоаналітичній функції, двоплановості часової організації тексту.

Ключові слова: автобіографічний текст, «автобіографія про дитинство», автопсихоаналітична функція, часопростір, двоплановість.